

Oğuzhan EKİNCİ

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum, TR
Erzurum Technical University, Faculty of Arts, Department of Sociology, İstanbul, TR
ORCID: 0000-0002-1872-2496
oguzhan.ekinci@erzurum.edu.tr

Bir Lider Portresi: Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer*

Öz

Siyaset kurumunu oluşturan iki temel unsur vardır; biri toplumsal talep ve çıkarları devlet düzlemine taşıyan girdiler boyutudur; diğeri de bu toplumsal girdileri işleyen, bunları dönüştürerek karar alma süreçlerine tabi tutan siyasi irade boyutudur. Siyasi irade, siyaset biliminde genellikle dernekler, çıkar grupları, siyasi partiler gibi kurumlar bazında ele alınmaktadır. Her ne kadar bilimsel çalışmalarda siyasetçilerin kişiliklerine yer verilse de siyasi kişilikleri inceleyen bilimsel çalışmalar azdır. Oysa siyasal yönetim, bir devletin siyasal sisteminin ve siyasal kültürünün yapısal faktörlerine bağlı olduğu kadar yönetimi elinde bulunduran liderlerin kişisel özelliklerine de bağlıdır. Demokratik meşru gücün emanet edildiği liderlerin sahip oldukları kişisel nitelikler, sadece o kişinin şahsi başarısında değil, siyasi partinin başarılı olmasında da büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan parti liderlerinin, halkın beklenti ve umutlarına cevap verecek, onları mobilize edecek, partilerinin kimliğini, anlamını ve amacını temsil edecek donanımlara sahip olmaları önemlidir. Bu çalışma, “lider eksenli” bir siyasal geleneğin hâkim olduğu Alman siyasal hayatının en baskın liderlerinden on dört yıl Şansölyelik yapmış olan CDU’nun efsane genel başkanı Konrad Adenauer’ın kişisel özelliklerini, politik tutum ve becerilerini analiz etmeyi ve böylece siyasal liderlik ile parti başarısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Hristiyan Demokrat Birliği (CDU), Siyasal Liderlik, Konrad Adenauer

A Portrait of a Leader: Konrad Adenauer, The Germany Chancellor

Abstract

There are two basic elements that form the political institution; the first one is the size of inputs that carry social demands and interests to the state; the other one is the size of the political will, which processes these social inputs, and transforms them into decision making processes. Political will is generally addressed in political science on the basis of institutions such as associations, interest groups, political parties. Although scientific studies have included the personalities of politicians, there are few scientific studies examining political personalities. However, political governance depends on the personal characteristics of the leaders who hold the political power as well as on the structural factors of a state’s political system and political culture. Thus, the personal qualities of the leaders are of great importance not only for the personal success of that person but also for the success of the political party. In fact, it is very important that the party leaders have the equipment to respond to the expectations and hopes of the

* Bu makale, 2017 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “*Bir Siyasi Partinin Seçimlerdeki Başarı Dinamikleri: Alman CDU Örneğinde*” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

people, to mobilize them and to represent the identity, meaning and purpose of their party. This study aims to analyze the personal characteristics, political attitudes and skills of the leader of the CDU party, Konrad Adenauer, who is one of the most dominant leaders of the German political life with a leader-axis political tradition, and thus to reveal the relationship between political leadership and party success.

Keywords: Germany, Christian Democratic Union (CDU), Political Leadership, Konrad Adenauer

Giriş

Siyaset kurumunu kabaca input ve output olmak üzere iki sınıfa ayırmak mümkündür. İinput yani toplumsal beklentileri, farklı talep ve çıkarları devlet düzlemine taşıyan girdiler boyutudur. Output ise bu toplumsal girdileri işleyen, bunları dönüştürerek karar alma süreçlerine tabi tutan siyasi irade boyutudur (Easton 1965). Ancak bu siyasi irade, siyaset biliminde genellikle dernekler, çıkar grupları, siyasi partiler gibi kurumlar bazında ele alınmaktadır.¹ Her ne kadar bilimsel çalışmalarda siyasetçilerin kişiliklerine yer yer değinilse de siyasi kişilikler ile siyasi gelenek ve kurumlar arasındaki etkileşimi inceleyen bilimsel çalışmalar oldukça azdır (Almond & Powell 1966: 141). Nitekim bu konuda “Kişilik ve Siyaset” adlı bir çalışması bulunan siyaset bilimci Jürgen Hartmann’a göre siyaset sosyolojisinin kör noktalarından biri de liderlerin sahip oldukları kişisel özelliklerin; yönetim tarzlarının, tutum ve davranışlarının göz ardı edilmesidir (Hartmann 2007: 13, 24). Fakat siyasal yönetim, bir devletin siyasal sisteminin ve siyasal kültürünün yapısal faktörlerine bağlı olduğu kadar yönetimi elinde bulunduran liderlerin kişisel özelliklerine de bağlıdır (Arnim 2009: 13-14; Görtemaker 2008: 233). Bu bakımdan siyasal hayatın tanzimi ve işleyişinde siyasi liderlerin önemli bir etkiye sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Mayer 2009: 23). Max Weber, 20. yüzyılın başlarında bu gerçeğe dikkat çekerek karizmatik liderlerin siyasal hayattaki rolüne işaret etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde kanıksanan bu gerçeklik, yani kişisel niteliklerin önemli bir yere sahip olması “post-ideolojiler” dönemi için de geçerlidir; modern demokrasiler de güçlü liderlerin yaratıcı kişilikleri ve siyasal becerileri ışığında şekillenmiştir (Langguth 2001: 13). Buradan hareketle demokratik meşru gücün emanet edildiği liderlerin sahip oldukları kişisel nitelikler; öngörü, öz güven, empati kurma becerisi, insanları etkileme gücü, risk almaya yatkınlık, bölgesel ve küresel bir vizyona sahip olma, misyon ve hedeflerinden şaşmama gibi unsurlar, sadece o kişinin şahsi başarısında değil aynı zamanda mensubu olduğu siyasi partinin başarılı olmasında da büyük bir öneme sahiptir (Arnim 2009: 3-14). Bu bakımdan güç ve rekabetin hâkim olduğu demokratik platformlarda inanç ve kanaatler,

¹ Hatta toplumu sistem eksenli ele alan Niklas Luhmann gibi sosyologlar bireyi, bu yapının içerisine pek dahil etmezler (Niklas Luhmann 1984: 346).

sempati ve antipatiler gibi insana dair olan hususlar, siyasetçilerin başarılarında belli bir rol oynamaktadır (Langguth 2001: 14). Nitekim bir siyasi partinin başında söz konusu özelliklere sahip temsil gücü yüksek bir liderin olması, aynı zamanda o siyasi partinin lideriyle özdeşleştirilmesi anlamına gelmektedir. Parti liderlerinin, halkın beklenti ve umutlarına cevap verecek; onları mobilize edecek; partilerinin kimliğini, anlamını ve amacını temsil edecek donanımlara sahip olmaları önem arz etmektedir (Mayer 2009: 23-24). Partinin birlik ve beraberliği, siyasal hayattaki etkin ve yetkinliği, kamuoyu nezdindeki itibar ve inandırıcılığı önemli oranda parti liderine bağlıdır (Bösch 2002: 73). Nitekim ülkemizdeki gibi Alman siyasal hayatında da “lider eksenli” bir siyasal geleneğin hâkim olduğu tarihsel bir gerçektir (Langguth 2001: 14-15).

II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler, her şeylerini yitirmiş olan Alman halkının siyaset kurumuna olan güvenlerinin sarsılmasına neden olmuştu (Allemann 1956: 334). Fakat Alman halkını içinde bulunduğu bu kaotik durumdan kurtaracak yegane mercii, siyaset kurumundan başkası değildi. Hem halkın sosyal ve ekonomik sorunlarına acil ve etkili çözümler bulmak hem de siyaset kurumunun itibarını yeniden tesis etmek için sunulacak her türlü çözüm arayışı, aynı zamanda liderlik mücadelesinin de odak noktasıydı. Alman halkının bu beklentilerine cevap verecek ve halkın omuzundan siyaset yükünü alan lider, Konrad Adenauer² olacaktı (Walter 2007: 22).

5 Şubat 1946 tarihinde CDU'nun Ren-Westfalya Eyaleti Başkanlığı'na ve 28 Şubat'ta İngiliz Bölgesi CDU Genel Başkanlığı'na seçilen yetmiş yaşındaki Adenauer, genel başkanlıktan istifa edeceği 12 Ekim 1963 tarihine kadar hem partisinin hem de Alman siyasal hayatının en baskın figürü olarak tarihe geçmiştir (Heidenheimer 1960: 61-71). Adenauer, izlediği politikalarla bir taraftan halkının ihtiyaçlarını gidermeye, kaygı ve önyargılarını dindirmeye çaba sarf ederken, diğer taraftan da savaştan galip çıkmış Batılı devletler ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı (Meier 2002: 86). Fakat bu, gerçekleştirmesi o kadar da kolay bir hedef değildi, zira Adenauer gerek kendi partisi içindeki rakiplerine ve gerek de diğer parti liderlerine karşı rüştünü ispat etmek zorundaydı (Allemann 2000: 152).

² 5 Ocak 1876 yılında Köln'de dünyaya gelen Konrad Hermann Joseph Adenauer, Hukuk alanında Doktorasını yaptıktan sonra Katolik Merkez Partisine bağlı olarak siyasete atıldı. Almanya'nın en genç Belediye Başkanı olarak 1917-1933 yılları arasında Köln şehrinde bu görevi ifa etti. 13 Mart 1933 yılında Nasyonal-sosyalistler tarafından Belediye Başkanlığı görevinden uzaklaştırıldı. Savaşın bitmesiyle birlikte 4 Mayıs ila 6 Ekim 1945 tarihleri arasında geçici olarak İngiliz işgal güçlerinin elinde bulunan Köln'e Belediye Başkanı olarak atandı. 31 Ağustos 1945'te CDU partisine üye oldu ve bu tarihten itibaren CDU içindeki etkisini ve yetkisini giderek artırdı (Jungnickel 1994; Schwarz 1986).

Bu çalışma, yukarıda ifade edilenler ışığında 14 yıl Şansölyelik yapmış olan CDU'nun efsane genel başkanı Konrad Adenauer'ın kişisel özelliklerini, politik tutum ve becerilerini analiz etmeyi ve böylece siyasal liderlik ile parti başarısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

I. Liderlik İçin Mücadele

Batılı işgalci güçler 1948 yılından itibaren Almanya'nın kapital sistemine intibak edebilmesi ve anti-komünist bloka katılması için Almanya'ya egemenlik haklarını peyderpey geri vermeye başladılar. Adenauer, Almanya'yı bölme tehlikesini de beraberinde getiren Batılı müttefiklerin bu tutumundan, halkın protestolarına, muhalefetten ve CDU'nun içinden gelen eleştirilere rağmen, istifade etmek istedi (Seils 2010: 28). Bu durum aynı zamanda Adenauer'ın, siyasetteki en büyük rakibi olan SPD'nin kurucusu ve karizmatik başkanı Kurt Schumacher (1946-1952) ile karşı karşıya gelmesine sebep oldu. Çok farklı kişiliklere ve yaşam deneyimlerine sahip olan bu iki parti liderinin, siyasi vizyonları da farklılık arz etmekteydi. Zeki, entelektüel donanıma sahip, büyük bir *hitabet ustası*³ olan Schumacher, en az Adenauer kadar *kibirli* (Edinger 1967: 49-50), eleştirilere tahammülü olmayan ve her şeyin en doğrusunu bildiğine inanan bir liderdi (Hartmann 2007: 53-54). Sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip olan Schumacher, Adenauer'ın savunduğu serbest piyasa ekonomisine ve dış politikada izlediği Batı Uyumu (*Westintegration*) politikalarına karşı çıkmaktaydı. Schumacher'ın nazarında Adenauer'ın hayalperest politikaları, Almanya'nın ulusal egemenliğini tehlikeye atmaktan başka bir anlama gelmiyordu. Çünkü Schumacher'e göre süper güçlerin Almanya'nın üniter bütünlüğünü umursadıkları gibi kendi çıkarları için Almanya'yı parçalamak istiyorlardı. Bu nedenle Almanya, üniter yapısını koruyan, demokratik sosyalist bir devlet olarak Avrupa'daki varlığını iddia etmeliydi (Besson 1970: 67). Almanya'nın içinde bulunduğu bu durumu kabul eden Adenauer ise bu sorunların çözümü ve dünya barış için Almanya'nın yeniden Batıya intibak etmesi gerektiğini ve böylece ulusal egemenlik ve bütünlük gibi büyük sorunların ileriki bir zamanda kendiliğinden çözüleceğini düşünüyordu (Bredow 2008: 104). Schumacher, Adenauer'ın belirttiği şekilde Almanya'nın edilgen bir dış politika takip etmesine karşı çıkıyor, diğer devletler gibi Almanya'nın da eşit söz hakkına sahip olması gerektiğini savunuyordu. Böylece Almanya, bir mıknatıs işlevi üstlenebilir ve Doğu-Batı arasında üçüncü bir güç olarak Avrupa'daki sosyalist ve bağımsız devletlerle konfederasyon kurabilirdi (Benz 1990: 47-61). Schumacher'ın

³ Buna karşın Adenauer'ın üslubu entelektüel derinlikten yoksun, halkın anlayabileceği şekilde yalın ve basitti (Rathgeb 2005: 115).

sosyalist kimliği, onun Sovyetler Birliği’nden siyasi bir düşman olarak bahsetmesine engel teşkil etmiyordu. Ona göre Komünizm de Nazizm gibi totaliter bir rejimdi ve bu bakımdan Almanya uluslararası dengeleri gözetken bir dış politika takip etmeli ve komünizm tehditini bahane ederek Batılı müttefiklerin emeline hizmet edecek her türlü silahlanma politikasından uzak durmalıydı (Bredow 2008: 86).

Kitleleri etkileme gücü yüksek olan Schumacher, konuşmalarında saygısızlığa varacak bir kabalıkla rakiplerini ve özellikle de batılı işgal devletlerini eleştirmekten geri durmuyordu (Merseburger 1996: 71-72). Schumacher’ın dış devletlerin temsilcilerine karşı bu sert tutumu kendisine puan kaybettirirken, esnek ve uzlaşmacı bir duruş sergileyen Adenauer’a ise puan kazandırıyordu (Edinger 1967: 269; Merseburger 1996: 195-196; Wesemann 1952: 89-90). Almanya’nın içinde bulunduğu sosyo-politik durumu ıskalayan Schumacher’ın başını çektiği SPD’nin, alternatif sosyo-ekonomik ve dış politikalar önerileri halkın teveccühünü kazanmaya, seçimlerde oy çoğunluğunu elde etmeye yetmiyordu (Rudzio 2003: 238). Nitekim 1949 yılındaki genel seçimlerini kıl payı kaybeden SPD ile CDU’nun oy oranları arasındaki fark, her seçimde daha da büyüyecekti (Schindler 1999: 1018-1019). Schumacher’ın 20 Ağustos 1952’de ölmesiyle birlikte Adenauer’ın karşısında güçlü bir rakip kalmamıştı. SPD’nin yeni genel başkanı Erich Ollenhauer, muhalefet liderliğini sürdürse de selefinin bıraktığı boşluğu dolduramayacaktı (Kaack 1971: 207).

Adenauer-Schumacher rekabeti Alman siyasi hayatı bakımından sosyalist demokratlar ile Hıristiyan muhafazakârlar arasında kutuplaşmalara neden oldu. Rakibinin dezavantajlarını iyi okuyan Adenauer, SPD ile bir koalisyon kurmadığı takdirde iktidar olacağını anladı.⁴ Böyle bir durumun vuku bulmaması ve her iki parti arasındaki farkların belirginleşmesi için Adenauer, iç siyaseti polarize ederek soğuk savaşın sebep olduğu çatışma hatlarını iç siyasete taşıdı (Morsey 1986: 40-41). İktidarının ilk yıllarından itibaren rakipleri ile ilgili kara propaganda yapmaktan geri durmayan Adenauer, SPD’nin Moskova’ya yakın durduğunu ileri sürmüş ve böylece ana muhalefet lideri Schumacher’ı hep savunma pozisyonunda tutmuştu (Seils 2010: 25-26). Adenauer, muhafazakâr ve liberal kitleleri CDU’nun temsil ettiği Hıristiyan değerleri etrafında toplayabilmek için Komünizm ile Sosyal Demorkasi arasındaki

⁴ CSU ve FDP gibi küçük partileri yanına alarak hükümeti kuran Adenauer, koalisyonlar yoluyla iktidara gelmiş ve bu koalisyonlardan çıkar elde eden parti yine CDU olmuştur. Böylece temsil tabanını genişletmiş ve seçmen sayısını artıran CDU partisi, 1950’li yılların sonuna kadar koalisyon yaptığı bazı küçük ve bölgesel partileri yutarak kendi bünyesine katmıştır (Recker 2010: 44).

farkları yok göstererek bir yandan Schumacher’ı zayıflatmış diğer yandan da büyük kitlelerin desteğini kazanmayı başarmıştır (Doering-Manteuffel 1983: 34).

Adenauer’ın mücadele verdiği siyasi rakipleri sadece diğer parti liderleri ile sınırlı değildi. Onun aynı zamanda CDU içinde de rakipleri vardı ve bunlardan en güçlüsü CDU’nun Berlin temsilcisi olan Jacob Kaiser idi. Hitler’e karşı muhalefeti ile bilinen ve 1945-1947 yılları arasında üne kavuşan Kaiser, ulusal ölçekte bir siyasetçiydi (Hacke 2003: 32). Londra’da çıkan *The Times* gazetesinin (The Times 1946: 3) Adenauer’ın parti içindeki en büyük rakibi olarak bahsettiği Kaiser de Schumacher (Albrecht 1985: 77, 81) gibi Almanya’nın teritoryal bütünlüğünü savunuyordu (Conze 1967). Kaiser’e göre Almanya, büyük güçler arasında arabulucu rolü üstlenmeliydi (Görtemaker: 2002: 274). Dış politikaya dair siyasi vizyonunu “Köprü Teorisi” (*Brückentheorie*) ile açıklamaya çalışan Kaiser’in nazarında Federal Almanya, hem batı blokunda hem de doğu blokunda yer almalıydı. Böylece Almanya, kendi üniter devlet yapısını koruyabilecek ve aynı zamanda uluslararası barışa katkıda bulunabilecekti (Mayer 1997: 272-276). Ancak Almanya’nın bu rolü üstlenebilmesi için *kapitalist individualizm* ile *sosyalist materyalizm* arasında denge kurması ve *sosyalist devlet yapısı* ile *özgürlükçü demokrasi anlayışını* birleştiren bir “Hıristiyan sosyalizmini” kabul etmesi gerekiyordu (Hacke 2003: 33). Böylece büyük güçler, bir köprü işlevi gören Almanya’nın üniter yapısını ve ulusal egemenliğini tanıyacaktı.

Sovyetler Birliği, 1947 yılının Aralık ayında Jakob Kaiser’i parti başkanlığından azletti (Schwarz 1980: 343). Kaiser kısa bir süre sonra Batı Berlin’e kaçarak siyasi faaliyetlerine burada devam etti (Creuzberger 2009: 29). Entelektüeller tarafından Adenauer’ın politikalarına bir alternatif olarak savunulan Kaiser’in bu kaçıışı aynı zamanda onun savunduğu tezin iflas etmesi demektir (Doering-Manteuffel 1983: 44). Rakiplerinin düştüğü bu gibi durumları kendi çıkarı için kullanan Adenauer, dış politikada tarafsızlığı savunmanın ve sosyalist fikirleri benimsemenin yanlışlığını Kaiser üzerinden delillendirdi. Bu gibi olayları takip ettiği politikaların doğruluğuna yoran Adenauer, özel sektöre ağırlık vererek, CDU içindeki liberal anlayışı güçlendirerek ve sosyalizm ile sosyal demokrasi arasında hiçbir farkın olmadığı yönünde propaganda yaparak aşmaya çalışmıştır (Doering-Manteuffel 1983: 33). Bu balımdan Adenauer’e göre Federal Almanya için takip edilecek en makul dış politika, devletin üniter bütünlüğüne rağmen anti-komünist bir güvenlik ittifakında yer almak ve ekonomik anlamda sosyal piyasa düzenini oluşturmaktır (Bracher 1974: 189-190).

II. Adenauer’ın Kişisel Özellikleri ve Politika Anlayışı

Adenauer’ın yönetim tekniği ve liderliği, kimilerine göre övgüye değer değildi. Lakin onu eleştirenlerin de ifade ettiği üzere CDU’nun siyasal hayattaki başarısının en önemli etmeni, Adenauer’ın bazen övgüye değer olmayan bu liderliği ve yönetim tarzıydı (Walter 2007: 16). Rakipleri ve dönemin entelektüelleri tarafından çokça eleştirilen ve *başına geçtiği ilk gündün itibaren sözün kimde olduğuna dair şüpheye yer bırakmayan* Adenauer, takip ettiği politikalarla halkın büyük çoğunluğunun desteğini almayı ve girdiği her seçimde partisini başarıya taşımayı bildi (Palmer 2006: 114). Birçok siyaset bilimciye göre CDU partisi, Adenauer’ın güdümünde oluşmuş, şekillenmiş ve siyasal hayatta ağırlık kazanmış bir partiydi (Hartmann 2007: 51). Ancak Adenauer, yönetimde bulunduğu 14 yıllık süre zarfında sadece kendisine ve partisi CDU’ya değil, aynı zamanda Federal Almanya’ya da siyasal itibar kazandırmıştır (Schwarz 2004: 35).

Adenauer’ın karakteristik özelliklerine dair birçok husus dile getirilmiştir. Bunlara göre Adenauer, *acımasız bir taktik ustası* (Strauß 1989: 120), *saygısız bir pragmatist* (Strobel 1965: 23), *otoriter bir seperatist* (Krüger 1972: 490-491), *entrikacı bir siyasetçi*⁵, *çalışanlarına karşı hoşgörüsüz bir amir* (Osterheld 1996: 43-44), *ilerlemiş yaşına rağmen yorulmaksızın çalışkan bir yönetici*,⁶ politik tartışmalarda *sert üsluba sahip* bir parti başkanı (Strobel 1965: 183), *siyasi bir patrik* (Walter 2007: 22), *insanlara karşı hep şüpheli* (Schwarz 2004: 175; Walter 2007: 16), arkadaşlıktan uzak duran (Müller 2004: 41) ve *herkese karşı mesafeli* bir insandı (Köhler 1994: 782). Çalışma arkadaşlarından Hermann Pünder’e göre Adenauer, “ [...] *bir Fransız’dan daha güvenilirmez, bir İngiliz’den daha yalancı, bir Amerikalıdan daha acımasız ve bir Rıstan daha muğlak*” fakat tüm bu özellikleriyle “*bizim hırpalanmış ve mahvolmuş halkımız için en ideal devlet adamıydı.*” (Görtemaker 2002: 101).

Adenauer, gerek parti içindeki gerek parti dışındaki muhalif sesleri susturmak için Almanya’nın içinde bulunduğu durumu fazlasıyla dramatize ediyor, Almanya’yı bekleyen birtakım hayali tehlikeler uyduruyor ve rakiplerine pervasızca saldırıyordu.⁷ Rakiplerine karşı takındığı sert ve kırıcı üslubu, bazen maksadını aşabiliyordu; örneğin

⁵ Fransız Yüksek Komiseri Andre Francois-Poncet o dönemde Fransız işgal bölgesinde görevli olan meslektaşlarını Adenauer’den ötürü uyarmıştır. Francois-Poncet’e göre Adenauer, akıllı, uyanık ve entrikacı bir siyasetçiydi (Köhler 1994: 528).

⁶ Jost Kupper, Adenauer’ın günde en az 16 saat çalıştığını ifade etmektedir (Kupper 1985: 96-97).

⁷ Adenauer’ın olayları abartarak ve halka korku salarak politika yapması nedeniyle Kurt Schumacher bir keresinde mecliste Adenauer’ın ismi okunurken ‘Lügenauer’ (lügen: yalancı demek) diye bağırmıştır (Merseburger 1996: 430).

aile politikaları ile ilgili ana muhalefet partisi SPD’yi “can düşmanımız” olarak betimliyordu (Schwarz 2004: 170-171). Fakat rakiplerine karşı sert bir tutuma ve üsluba sahip Adenauer’ın toplumun gönlünü kazanacak bir becerisi de vardı (Palmer 2006: 109). Bazen çok ciddi mevzularda yerel Köln ağzıyla konuşarak espriler yapması, halkın ve rakip partilere mensup siyasetçilerin sempatisini kazanmasını sağlıyordu (Sternburg 2001: 23). Ancak Adenauer’ı iktidara taşıyan ve iktidarda tutan saik, onun bu mizah anlayışı ile harmanladığı karizmatik kişiliğiydi (Rosumek 2007: 69). Hiç şüphe yok ki Adenauer’ın bu karizmasında medyanın önemli bir rolü vardı. Bilhassa kamuoyunda Adenauer’ı karizmatik bir Şansölye olarak tanıtmak için yapılan imaj çalışmaları ve algı yönetiminin payı yadsınamaz. 1952 yılından itibaren sistematik bir şekilde yürütülen bu imaj çalışmaları için ünlü halkla ilişkiler uzmanı Klaus-Otto Skibowski’den yardım alınmaya başlandı. O döneme göre son derece modern olan reklam teknikleri, çok iyi organize edilmiş programlar/mitingler ve Adenauer’ın sürekli olarak medyada görünür kılınması sayesinde halkta böyle bir algının oluşması sağlandı (Schwarz 2004: 71). Bu imaj çalışmalarına verilecek en güzel örnek, Adenauer’ın 01-19. Nisan 1953 tarihleri arasında ABD’ye yaptığı gezi ve bu gezide Washington Anıt Mezarlığına (*Arlington*) koyduğu çelenk olayıdır. Daha sonraları “bir adam halkını tanıtıyor” başlıklı bir kampanya filmine dönüştürülen bu hadise, sinema salonlarında ve mobil sinemalarla köylerde gösterime sunuldu.⁸ Yine Adenauer’ın 8-14 Eylül 1955 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti ve bu ziyaret akabinde 10.000 Alman savaş esirinin serbest bırakılması olayı bu imaj çalışmalarına örnek gösterilebilir (Rosumek 2007: 72-73). Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerin iyileştirilmesi ve Alman esirlerinin kararlaştıran günde serbest bırakılması Adenauer’ın prestijini yükseltmiş ve halkın ona olan teveccühünü artırmıştır (Palmer 2006: 113). Öyle ki 1995 yılında ulusal bir ankette Adenauer’ın yaptığı en iyi iş sorulmuş ve halkın yüzde 59’u son savaş esirlerinin serbest bırakılması olduğu cevabını vermiştir (Noelle-Neumann & Köcher 1998: 540). Bu olay aynı zamanda 50’li yıllardaki Adenauer efsanesinin çekirdeğini oluşturmuştur (Schwarz 2004: 184). Medya üzerinden yürütülen bu imaj çalışmalarıyla Adenauer, “ülkesi için çalışan bir baba” rolünde sunulmaktaydı; öyle ki Adenauer’ın her konuşmasından sonra “Almanya şarkısı” çalınıyordu. İlerlemiş yaşı ve politik tecrübeleri nedeniyle gelmiş geçmiş tüm Şansölyeler arasında “babalık” figürüne en çok yakıştırılacak kişi Adenauer’dan başkası değildi. Nitekim Adenauer’ın cenaze

⁸ Reklam filminin orijinal kaydı için bkz.

https://www.filmothek.bundesarchiv.de/video/586065?set_lang=de

töreninde bir konuşma yapan Kardinal Frings, konuşmasını “öz babamızı kaybetmiş gibi üzgünüz” diye bitirmiştir (Diehl 1994: 392).

Adenauer, Almanya'nın içinde bulunduğu tarihsel durumu ve Soğuk Savaş şartlarını göz önünde bulundurarak hareket eden pragmatik bir taktik ustasıydı (Gersdorff 1994: 12-13). Çünkü o, siyaseti pratik bir iş ve mümkün olanı elde etme sanatı olarak değerlendiriyordu (Sternburg 2001: 23). Bu nedenle Adenauer, siyasi reçetelerle değil tarihsel gerçeklerle hareket eden bir devlet adamıydı (Burckhardt 1986: 474). Bu siyaset anlayışına uygun olarak CDU içerisindeki farklı politik tutum ve söylemleri birleştiren Adenauer, CDU'ya siyasi ve tarihsel gerçekçilikler doğrultusunda hareket eden bir anlayışın hâkim olmasını sağlamıştır (Maier 2007: 80). Ancak CDU politikalarını şahsında temsil eden Adenauer, ideal tip bir politikacı değildi ve parti içi demokrasiye pek itibar etmezdi. İç ve dış meseleleri ilgilendiren tüm önemli konularda yegâne karar mercii bizatihi kendisiydi (Olzog & Liese 1992: 77). Hem Şansölyelik makamının hem de CDU genel başkanlığının getirdiği ayrıcalıklı pozisyon sayesinde, kendi politikasını uygulayabilmek adına hükümeti ve partisini manipülatif bir şekilde kontrol etmekteydi (Beyme 2010: 288). Parti içindeki en basit işlerin koordinasyonundan başlayıp dış politikanın belirlenmesine kadar bütün işler Adenauer'ın elindeydi (Rudzio 2003: 286). Önemli konuları kabineye hatta Bakanlar Kuruluna danışmadan tek başına kararlar alıyordu. Bu durum, CDU/CSU fraksiyonu başkanları, CDU/CSU eyalet hükümetleri ve eyaletlerdeki delegeler için de geçerliydi. CDU'nun 1950'li yıllara kadarki örgütsel yapısının zayıf ve üye sayısının az olması, Adenauer'ın bu etkin konuma gelmesini sağlamıştı (Recker 2010: 43-44).

Adenauer'ın elini güçlendiren bir başka önemli faktör de onun işgalci güçlerin temsilcileri (*Die Alliierten Hohen Kommissare*) ile iyi ilişkilere sahip olmasıydı. Batılı güçlerle, özellikle de Amerika ile iyi ilişkiler kurmaya dikkat eden ve ABD ile çıkar ortaklığına dayanan politikalar geliştiren Adenauer, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in ona sağladığı bağlantılar sayesinde rakiplerine karşı avantajlı bir konuma geçmiştir (Oberndörfer 1976: 229). Adenauer'ın biyografisini yazan siyasi tarihçi Hans-Peter Schwarz'a göre Adenauer'ın gücünün *kaynağı* onun bu kişisel bağlantılarıydı (Schwarz 2004: 58). Müttefikler, “dogmatik düşünce ve tutumlara sahip olan” SPD genel başkanı Kurt Schumacher'dan ziyade Adenauer ile daha iyi anlaşılıyorlardı (Alt 1975: 27). Bu iyi ilişkileri sayesinde müttefiklerin siyasal tutum ve hedefleri hakkında daha fazla bilgi sahibi oluyor ve işgalci güçlerin hangi politikalara müsaade edeceklerini biliyordu (Recker 2010: 53-54). Fakat bu “kişisel ilişkiler” Adenauer'a siyaseten güçlü bir pozisyon sağlarken Şansölyelik makamının da eleştirilerin odağında olmasına neden

oluyordu (Hecker 2000: 17; Beyme 2010: 325). Adenauer, 25 Kasım 1949 tarihinde mecliste konuşurken Kurt Schumacher’ın kendisine *müttefiklerin Şansölyesi* diye bağırması bu eleştirilere verilecek en güzel örneklerden biridir (Neumann 2010: 730; Morsey 1991: 18; Bredow 2008: 86). Bu durum, Adenauer’ın iç ve dış politikada Batılı müttefiklerle uyumlu politikalar izlemesine ve bu alanlarda da başarılar elde etmesine imkân vermiştir. 1953 yılındaki seçim başarısındaki etmenlerden biri de müttefikler ile kurmuş olduğu bu iyi ilişkilerdir (Morgan 1975: 53). Halkın umutlarını canlandırmayı, halka güven aşılamayı, argümanlarını kuvvetlendirmeyi ve siyasal hayatı polarize etmeyi bilen Adenauer, ilk defa seçimler öncesinde kamuoyu yoklamasını kullanarak seçim kampanyalarını modernize etmeyi başarmış ve rakibi SPD’yi etkisiz hale getirmiştir (Seils 2010: 25). Adenauer’ın parti içi demokrasiyi⁹ bir kenara bırakıp “tek adamlığa” yönelmesi, Şansölyelik makamını devlet aygıtı içindeki yegâne karar mercii konumuna getirmesinden ötürü “Adenauer dönemi” demokrasi bakımından zayıf bulunmuştur (Seils 2010: 25-26). Onun bu monokratik yönetim tarzı nedeniyle bu döneme “Başbakanlık Demokrasisi” kavramı damgasını vurmuştur (Rudzio 2003: 286).

III. Başbakanlık Demokrasisi (Kanzlerdemokratie)

1919 yılında kabul edilen Weimar Anayasası’nda Cumhurbaşkanlığı makamı, Şansölyeye ve meclise karşı önemli yetkilerle donatılmıştı ve başbakan ile parlamento arasında bir denge görevi görmekteydi.¹⁰ Weimar Anayasası’ndaki düalist yapı nedeniyle bu dönemde yarı-başkanlık benzeri bir siyasal sistem hâkimdi.¹¹ 1949 yılında kabu edilen Bonn Anayasası ile birlikte bu anlayıştan vazgeçilerek parlamenter sistem uygulanmaya başlandı. Buna göre Federal Alman Cumhuriyeti, Meclisin (*Bundestag*) geniş yetkilerle donatıldığı bir temsili parlamenter demokrasisi olmalıydı. Böylece yasamayı yapmak, yürütmeyi denetlemek, bütçeyi kabul etmek-denetlemek ve bu konuda yürütmeye danışmanlık yapmak, Şansölyeyi (Başbakanı) seçmek, Cumhurbaşkanı’nın seçimine iştirak etmek ve Anayasa Mahkemesine üye seçmek gibi görevler meclisin yetki alanı içerisinde yer aldı (Rudzio 2003: 337). Yeni anayasaya

⁹ Bu bağlamda Adenauer’ın ilçe başkanlarını, bölge temsilcilerini, eyalet başkanlarını yakından tanımayan, mesafeli ve ayırım gözetken bir eski kenter sınıfına mensup eski bir politikacı olduğunu ileri sürebiliriz (Walter 2007: 17).

¹⁰ Federal Meclisin karşısında halk tarafından seçilerek iş başına gelen cumhurbaşkanı özellikle parlamentonun feshi ile olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemine ilişkin konularda önemli yetkilerle donatılmıştı.

¹¹ Anayasa Weimar Cumhuriyetinde yapılan yanlıştan ders çıkartıp Şansölyeyi geniş yetkilerle donatmıştır. Karl Dietrich Bracher’e göre 1919 yılındaki Weimar Anayasası bir “mükemmeliyetçi bir çifte yapıyı; parlamenter bir Başbakan Kabinesi ile plebisiter başkanlık” oluşturmaya çalışmıştır (Bracher 1974: 183).

göre yürütme erki, siyasi sorumluluğu olmayan ve daha çok sembolik yetkilere sahip Cumhurbaşkanı ile parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bulunan ulusal hükümetten oluşmaktaydı (Akartürk 2010: 90-98). Ayrıca Weimar Cumhuriyeti’ne göre parlamentoya, kabineye ve Cumhurbaşkanı’na karşı Başbakanın/Şansölyenin görev ve yetkilerinin güçlendirilmesiyle birlikte bütün sorumluluk da hükümet başkanına ihdas edildi.

Anayasanın 64. 65. ve 67. maddelerine göre Şansölyenin bakanları atama, bunları görevden alma, hükümet politikalarını belirleme gibi yetkileri haizdi. Bununla birlikte ilgili Bakanlıkların da Şansölyenin belirlediği politikalara uymaları bağlayıcı yükümlülüklerle güvence altına alındı. Böylece Şansölye, sadece parlamentodaki güvensizlik oyu ile görevinden uzaklaştırılabilirdi (Doering-Manteuffel 1983: 25). Ancak Alman demokrasisi uygulamada, Adenauer’ın kişisel yönetim tarzı ile birlikte şekillenecekti. Adenauer’ın seçim başarıları, iç ve dış politikadaki ağırlığı, siyasal sistemi domine eden kişiliği neticesinde Alman siyasal sisteminin bir tür *Şansölye demokrasisine (Kanzlerdemokratie)* evrildiği yönünde çokça eleştirildi (Schwarz 2002: 172). Söz konusu terimle kastedilen Şansölyenin mutlak/müstebit bir güce dönüşmesi ya da hükümranlığını ilan etmesi değildir (Haungs 1989: 28-29). Bu kavramla Şansölyenin anayasal haklarından dolayı fiiliyatta güçlü bir siyasi pozisyona sahip olması ve yürütmede en dominant unsura dönüşmesi kastedilmiştir (Thunert 2004: 407; Rudzio 2003: 287). Bunun yanı sıra kavram, aynı zamanda 1949 yılındaki seçimlerden bu yana Başbakanlık yapan Adenauer’ın yönetim tarzının, otoriter liderliğinin ve yaralayıcı üslubunun modern demokrasilerle uyuşmadığı yönünde eleştirileri de içermektedir (Görtemaker 2008: 229-232). Anayasada tanımlanan/açıklanan net bir dayanağın olmadığı bu kavrama derinlik kazandıran Karl-Heinz Nicolauß göre Şansölye/Başbakanlık demokrasisinden söz edilebilmesi için beş özelliğin bir araya gelmesi gerekiyor:

1. Şansölye ilkesinin uygulanması: Yani Şansölyenin kendisine tanınan anayasal yetkileri sonuna kadar kullanması yani karar alma sürecinde ve hükümet politikalarının belirlenmesinde merkezi bir rol oynaması.
2. Başbakanın kişisel prestijinin siyasi mücadelelerde, hükümette, halkta, medyada her zaman merkezi bir konumda olması.
3. Şansölyenin bizatihi dış politikaya angaje olması ve Dışişleri Bakanlığı’nın yetki alanına güçlü müdahalelerde bulunması.

4. Şansölyenin liderlik rolünün kendi partisi içinde tartışılmaz olarak kabul edilmesi.
5. Hükümet ile muhalefet arasındaki politik çatışmalarda keskin bir kutuplaşmanın var olması. Öyle ki hükümet ile muhalefet arasındaki bu farklılıklar çok net bir şekilde ayrt edilebilsin (Niclauß 2004: 68-69).

Bahsi geçen bu özelliklerin Adenauer döneminde görünür olması hasebiyle bu dönemin bilim mahfillerinde ve farklı çevrelerde bir çeşit “Şansölye demokrasisi” olduğu dile getirilmiştir (Görtemaker 2008: 229). 16 Eylül 1949’dan itibaren hükümeti elinde bulunduran Adenauer, kazandığı seçimler neticesinde şahsi/siyasi iktidarının güçlenmesini sağladı (Korte 2002: 279). Şansölyelik makamı Adenauer döneminde, adeta yeni kurulan bir devletin *komuta merkezi* gibi çalıştı (Baring 1969: 3). Çünkü Federal Cumhuriyet’in şekillenmesindeki en etkin mercii, Şansölye Konrad Adenauer’dan başkası değildi (Korte 2002: 22-23). Onun *maksimum otorite ve minimum demokrasi* kombinasyonu bu algının oluşmasında etkili oldu (Alt 1979: 36). Şansölyenin böyle bir monarşik eğilime sahip olması, yeni şekillenmekte olan demokratik siyasal sistem için tehlike arz etmekteydi (Niclauß 2004: 374). Nitekim siyasetin kişiselleştirilmesinin ve toplumsal polarizasyonun Almanya’nın başına neler açabileceği Hitler deneyimi ile görülmüştü (Rosumek 2007: 29). Ancak Adenauer’ın siyasetteki güçlü pozisyonunun sebebi daha çok savaş sonrasındaki olayların gelişimi ile ilgiliydi. Yönetimdeki boşluklar, halkın öncelikleri arasında gündelik hayatın daha fazla öneme sahip olması, toplumdaki siyasal farkındalığın ve demokratik bilincin az olması ve Adenauer iktidarı ile birlikte refah düzeyinin sürekli olarak yükselişte olması, bu tarihsel şartlara örnek olarak verilebilir (Doering-Manteuffel 1983: 24-25). Ayrıca bu dönemde siyasete ilgisiz olan Almanların Şansölyelik makamı üzerinden siyasal hayata katılmaları, otoriter bir demokrasinin oluşmasına neden oldu (Jäger 1988: 18-19). Bütün bu gelişmeler neticesinde Adenauer’ın başında bulunduğu Bonn’daki Şansölyelik bürosu, 1949-1963 yılları arasında CDU genel merkezi gibi görev yapmıştır (Schwarz 2004: 57). Bu monokratik yönetim anlayışı, dış ülkeler tarafından da gözlemlenmekteydi. Nitekim Adenauer’ın istifa ettiği 1963 yılında Amerika’da *Adenauer: Demokratik Diktatör* başlıklı bir biyografik kitabın yayınlanması bir tesadüf değildi (Whigton 1963).

Ünlü siyasi tarihçi Arnulf Baring’e göre Şansölye demokrasisinin kaynağını oluşturan unsur Almanya’nın içinde bulunduğu tarihsel koşullardı. Almanya’nın işgal statüsü, işgal süreci boyunca müttefiklerin takındıkları tutum ve davranışları,

Adenauer’ın Batılı müttefiklerle iyi geçinerek Batı Uyumu politikalarını gerçekleştirmesi ve böylece dış politikayı tekeline alması bu tarihsel koşullara örnek olarak gösterilebilir. Baring’e göre müttefiklerin Almanya’da bulunan Yüksek Komiserleri ile iyi ilişkiler geliştiren Adenauer, iç politikadaki iktidar boşluğundan da faydalanarak kendi politikalarını uygulamayı başarmıştı (Baring 1969: 339). Alman Federal Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında bir Dışişleri Bakanlığı’na sahip olmaması, dış politikanın Adenauer’ın şahsında merkezileşmesine neden olmaktadır (Doering-Manteuffel 1983: 27). Nihayet 1951 yılında Dışişleri Bakanlığı kurulunca,¹² koalisyon ortağı FDP’nin hayal kırıklığına rağmen, Adenauer bu Bakanlığa kendisini atadı ve 1955 yılına kadar Dışişleri Bakanı¹³ olarak görev yaptı (Schukraft 2010: 16). 1955 yılında Heinrich von Brentano’nun Dışişleri Bakanlığı görevine atanması da bu durumu değiştirmeyecekti. 7 Haziran 1955 tarihinde Dışişleri Bakanlığı görevini Brentano’ya devreden Adenauer, yaptığı konuşmasında dış politikaya dair bazı alanların kendisinde mahfuz olduğunu bildirdi (Hacke 2003: 78). Adenauer’ın sadık bir takipçisi ve parti içinde etkisiz biri olan Brentano, ne altı yıl boyunca yürüttüğü bu Dışişleri Bakanlığı görevinde ne de daha sonraki yıllarda yürüttüğü Ekonomi Bakanlığı görevinde Adenauer’dan bağımsız politikalar geliştirebildi. Adenauer’ın Batı Almanya’nın dış politikasını domine etmesi, 1961 yılında Gerhard Schröder’in Dışişleri Bakanlığında atanması ile sona erdi.¹⁴ Buna rağmen Adenauer’ın her Bakanlıkta aynı ağırlığa sahip olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır. Klaus von Beyme, Adenauer’ın Başbakanlık demokrasisinin dış politika alanında geçerli olduğunu fakat ekonomi ya da sosyal politikalar alanında ise bunun geçersiz olduğunu ileri sürerek bu hususta ilgili Bakan ve Bakanlıklara dikkat çekmiştir (Beyme 2000: 326). Çünkü bazı Bakanlıkların Başbakana karşı özerklik durumları söz konusuydu (Knoll 2010: 201-220).

Şansölye/Başbakanlık demokrasisinin sadece Adenauer dönemi ile sınırlı olup olmadığı, Adenauer’dan sonraki dönemlerde devam edip etmediği sorusu, sonraki yıllarda bir çok bilim insanı tarafından tartışılmıştır (Korte 2002: 22). Anselm Doering-Manteuffel gibi kimi siyaset bilimci bu kavramı Adenauer dönemi ile sınırlı tutarken, kimi siyaset bilimci de Başbakanlık demokrasisinin Adenauer’dan sonra da devam ettiğini ileri sürmüştür (Jäger 1988: 15-16). Örneğin politolog Günter Schmid, Willy Brandt’ın Doğu ve Almanya politikaları hususunda karar alma yetkilerini tekeline

¹² http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Geschichte/Uebersicht_node.html (ET. 18.08.2018)

¹³ http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Geschichte/Aussenminister_node.html (ET. 06.08.2018)

¹⁴ Alman Dış İşleri Bakanlığı’nın Şansölyeden bağımsız politikalar geliştirebilmesi ancak 1966 yılındaki Büyük Koalisyon hükümetinin kurulması ve SPD’li Willy Brandt’ın Dışişleri Bakanlığında atanmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. (Schukraft, 16-17.)

toplamasını “Şansölye demokrasisi” kavramıyla açıklamıştır (Schmid 1979: 327). Bir başka politolog olan Christian Hacke, Helmut Schmidt’in dış politikayı Başbakanlıkta toplama çabaları nedeniyle Schmidt’i Adenauer’ın “halefi” olarak ilan etmiştir (Hacke 2003: 242). Stefan Fröhlich ise Helmut Kohl’un Başbakanlık ofisini dış politika konusunda bir “merkezi yönetim ve koordinasyon kurumu” gibi kullandığını ve “Şansölye demokrasisinin” Kohl için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür (Fröhlich 2001: 17). Bu görüşü savunan Werner Kaltefleiter, Andreas Wirsching gibi politologlar da Helmut Kohl dönemini “Şansölye demokrasisine” dahil etmişlerdir (Wirsching 2006: 186). Bu kuramı genişleten Karl-Heinz Niclauß’a göre de Büyük Koalisyon’lar dönemleri hariç tutulmak üzere “Şansölye demokrasisi” bütün Batı Alman hükümetleri için geçerlidir (Niclauß 2004: 398). Adenauer’ın biyografisini yazan siyaset bilimci Hans-Peter Schwarz, Adenauer’ın becerilere ve liderlik vasıflarına sahip olan her başbakanın, partisini ve de hükümeti aynı şekilde domine edeceğini ileri sürmüştür (Schwarz 2004: 195).

IV. Çöküş ve Bilanço

İnşa edilen Adenauer kültü, elbette CDU’nun seçim başarılarına da yansımıştır. CDU’nun 1949 yılındaki seçimlere kıyasla 1953 yılındaki seçimlerde oylarını % 11,2 oranında artırması ve 5 milyon civarındaki yeni seçmenden oy alması, 1957 ve 1961 yıllarındaki seçimlerde elde ettiği başarılar, CDU’nun başında bulunan Adenauer’ın liderliğinin ve onun takip ettiği sosyal, ekonomik ve dışpolitik siyasetinin bir sonucudur (Allemann 1956: 268-269). Sosyal Piyasa Ekonomisi, Dinamik Emeklilik, Alman Federal Ordusu (Bundeswehr), Almanya-İsrail ilişkilerinin başlaması, Batı Uyumu politikası sayesinde Almanya’nın dünyaya açılması ve uluslararası arenada prestij kazanması, Adenauer liderliğinin kazanımlarından sadece bir kaçıdır (Smolczyk 2006: 121). Bu bakımdan Adenauer, sadece CDU partisini bir ‘Şansölye partisi’ne dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda Federal Almanya’nın temellerini atan ve ona şekil veren bir politik aktör olmuştur (Palmer, 2004: 111).

Fakat her şeyin bir sonu olduğu gibi Adenauer kültürünün de bir sonu vardı. Ömrünün son 14 yılını Şansölye olarak geçirmiş olan 87 yaşındaki bu yaşlı adam, artık kurup büyüttüğü partisi tarafından istenmiyordu. Adenauer’ın 1957 seçimlerinde elde ettiği muazzam başarı aynı zamanda onun popülaritesinin de zirvesiydi. Bu yıldan sonra Adenauer’ın prestiji yavaş yavaş gerileyecekti. Bu gerileyiş, Adenauer’ın Cumhurbaşkanlığı makamı için aday olmak istemesi ve bu fikrinden son anda vazgeçmesiyle başladı (Elm 2007: 142). Bu olaylarla birlikte ekonomik büyümenin 1959

yılından itibaren yavaşlaması (Doering-Manteuffel 1983: 152), Berlin duvarının örülmesi ve akabindeki Spiegel skandalı ile Adenauer, eski popülaritesini yitirecekti (Smoltczyk 2006: 122).

Sovyetler Birliği'nin Berlin Duvarını örerek Doğu Almanya'yı kurması karşısında Batılı güçlerin ve bilhassa ABD'nin sessiz kalması Adenauer'ın Batı Uyumu politikalarına gölge düşürdü. Almanya'nın toprak bütünlüğünü sağlayamadığı yönünde çokça eleştirilen Adenauer'ı siyaseten yıpratın diğer gelişme de tarihe “Spiegel skandalı” olarak geçen medyada uzun bir dönem tartışılan olaydır. Spiegel Dergisi, 1962 yılının Ekim ayında çıkan 41. sayısında (Der Spiegel 1962: 32-53) Almanya'nın da içinde bulunduğu NATO kapsamındaki “Fallex” tatbikatlarını eleştiren ve Alman Silahlı Kuvvetleri'nin de dolaylı olarak katıldığı bir rüşvet skandalı ile ilgili bir makale yayınladı. Derginin yapmış olduğu bu haberi “vatana ihanet” olarak yorumlayan Adenauer, perde arkasından derginin editörü Rudolf Augstein ile Autor Conrad Ahlers gibi birkaç yazarı tutuklattı.¹⁵ Basın özgürlüğüne müdahale olarak medyada genişçe yer alan haberler zinciri, kamuoyunu ve de hükümeti sarstı. Koalisyon ortağı olan FDP, skandala karışın ve silah firmalarından rüşvet aldığı ortaya çıkan Savunma Bakanı CSU'lu Franz Josef Strauss'u istifaya zorlamak için hükümetten çekildi (Wirsching 2005: 104). SPD ile koalisyon kurma girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanan Adenauer, Strauss'un görevinden istifa etmesine rağmen, FDP'yi ancak iki yıl içerisinde Başbakanlıktan çekilmek kaydıyla, yeniden bir koalisyon kurmaya ikna etmeyi başardı. 15 Ekim 1963 tarihinde mecliste adına yapılan teşekkür konuşmalarını sessizce dinleyen Adenauer, Alman tarihinde eşine rastlanmayan bir saygıyla görevinden ayrıldı (Seils 2010: 19). 1963 yılının Ekim ayında Başbakanlıktan çekilen Adenauer'ın yerine Ludwig Erhard seçildi ve böylece Alman tarihinin savaş sonrası dönemi sona erdi (Lehmann 1996: 152-153). Fakat Ludwig Erhard, iktisadi alandaki başarısını siyasi alana taşıyamadı ve Adenauer'ın gölgesinde kaldı (Heidenheimer 1960: 32).

V. Sonuç

Ağustos 1945'te CDU partisine üye olan ve bu tarihten itibaren CDU içindeki etkisi ve yetkisi yükselen Konrad Adenauer, 72 yaşında Şansölye seçilmiştir. İlerlemiş yaşı nedeniyle yönetim süresinin kısa olacağı yönündeki tahminleri boşa çıkaran Adenauer, 14 yıl boyunca bu görevde bulunmuş ve 1961 yılında, FDP'nin koalisyon

¹⁵ Federal Alman Ordusu (Bundeswehr) için ABD'den satın alınan 916 adet F-104 “Starfighters” savaş uçağından 292'si çeşitli kazalar yoluyla düşerek toplam 108 Alman pilotunun hayatını yitirmesine neden olmasaydı. Halk arasında “dul-bırakan” (Witwenmacher) olarak adlandırılan bu kazalar, kamuoyunda hükümete yönelik ağır epkilerin oluşmasına neden oldu (Szandar 2006: 221-222).

kurmak için Adenauer’ın iki yıl içerisinde Şansölyelikten çekilmesi şartını koşması nedeniyle, bu görevinden geri çekilmiştir. İktidara geldikten sonra muhafazakâr ve liberal kitleleri CDU’nun temsil ettiği Hıristiyan değerleri etrafında toplayabilmek için Komünizm ile Sosyal Demorkasi arasındaki farkları yok gösteren Adenauer, en güçlü rakipleri olan Sosyal Demorakları ve başındaki Kurt Schumacher’ı zayıflatarak büyük kitlelerin desteğini kazanmayı bilmiştir. Adenauer’ın en büyük başarılarından biri olarak kabul edilen bu mezhepler-üstü politikalar neticesinde CDU, farklı Kiliseler arasında ortak bir zemin oluşturarak ruhban sınıfını kendi siyasi emelleri için mobilize etmeyi başarmıştır. CDU’nun bu mezhepler-üstü yapısı, onun kadim ideolojik bileşkeleri bir kenara bırakıp farklı seçmen kitlelerine ulaşmasını ve parti profili olarak da “Halk-partisi” (catch-all-party) konseptine sahip olmasını sağlamıştır. Adenauer’ın girişimleriyle dönemin ruhuna uygun olarak anti-komünist bir tutum takınan CDU partisi, sosyalist/komünist unsurları “ötekileştirerek” sahip olduğu bu siyasi geleneği geliştirmiş ve kendisine yeni bir parti kimliği oluşturmuştur. Böylelikle CDU partisi, Hıristiyanlık inancına eklemelendirdiği anti-komünist söylemleri sayesinde, din üzerinden CDU’ya entegre edemediği laik, liberal ve kenter unsurların da CDU’ya dâhil olmalarını başarmıştır. Adenauer’ın girişimleri neticesinde kendisini siyasi yelpazenin ortasına konumlandıran CDU partisi, seçimlerde yelpazenin sağında ve solunda yer alan partilerden daha başarılı sonuçlar elde ederek Batı Almanya’nın en baskın siyasal gücü haline gelmiştir. Her şeye sil-baştan başlayan Adenauer ilerlemiş yaşına rağmen dinamik bir profil sergileyerek baskın karakteri ve siyasi dehası sayesinde büyük ve dağınık bir parti olan CDU’yu ulusal ölçekli bir parti hüviyete kavuşturmuş; CDU’yu Alman siyasal hayatının en baskın partisi haline getirmiş; kendisinden sonra gelen parti yöneticilerine belli bir programı, kadrosu ve örgütsel yapısı olan bir parti bırakmıştır (Schwarz 2004: 68; Walter 2010: 150). Böylece CDU partisi, Adenauer’ın elde ettiği 1949 yılındaki seçim başarısı ile bir “iktidar partisi” konumuna yükselirken, 1953 ve 1957 yıllarındaki seçim zaferleri ile adeta bir “devlet partisine” dönüşmüştür (Doering-Manteuffel 2010: 148).

Adenauer, iç politikada takip ettiği bu anti-komünist tutumu, dış politikada da benimsemiş ve Federal Almanya’yı Batıya entegre etmeye çalışarak Avrupalı devletlerin de içinde yer alacakları bölgesel bir entegrasyon sürecinin başlamasına da katkıda bulunmuştur. Adenauer’ın dış politika alanındaki bu “devrimci” politikaları, geleneksel Alman dış politikasında yeni dönemin başlamasına ve milliyetçilik ya da güçlü ulus devlet fikirlerinin ilkesel olarak terkedilmesine neden olmuştur. Adenauer’ın yürürlüğe koyduğu *Batı Uyumu* politikası, bir taraftan Federal Almanya’nın işgalci

güçlerden kurtulmasını sağlarken diğer taraftan da Avrupa genelinde uluslar üstü ittifakların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Adenauer'ın takip ettiği Batı Uyumu politikası sayesinde Federal Almanya, kapitalist dünya ile sosyalist dünya arasındaki mücadele alanının sınırı haline gelmiş; demokratik bir düzenin, sosyal piyasa ekonomisinin, Alman Silahlı Kuvvetleri'nin ve en nihaye Avrupa Birliği'nin kurulmasını sağlanmıştır.

Adenauer'ın bu başarıları gerek CDU gerek de diğer partilerin yetkilileri tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Konrad Adenauer, sadece CDU'nun değil, aynı zamanda Federal Almanya Cumhuriyeti'nin de kurucusu ve biçimlendiricisidir. SPD'li Başbakan Willy Brandt, Adenauer'ın 100. doğum günü dolayısıyla düzenlenen 1976 yılındaki resmi törende “Biz hepimiz bu büyük insanın; onun iyi-kötü politikalarının varisleriyiz” sözleriyle Adenauer'ı anmıştır (Palmer, 112). CDU Genel Başkanı ve on altı yıl Şansölyelik yapmış olan Helmut Kohl, Adenauer'ın siyasi istikrarın ve ekonomik kalkınmanın sembolü olduğunu çokça dile getirmiş ve birçok alanda Adenauer'ı taklit etmeye çalışmıştır (Münkler 2000: 41-65). 1998-2005 yılları arasında Başbakanlık görevinde bulunmuş olan SPD'li Gerhard Schröder de bu büyük siyasal liderin başarılarını takdir ederek “*tüm tuhaflıkları ve kaprislerine rağmen, bütün halefleri için rol-model ve ölçü olan kadim Başbakandır*” sözleriyle Adenauer'ı taltif etmiştir (Palmer 2006: 114). Yine SPD politikacılarından olan ve 1974-1982 yılları arası Batı Almanya Şansölyesi görevinde bulunan Helmut Schmidt ödül aldığı 2011 yılındaki Bambi ödül töreninde yaptığı konuşmasında Almanya'nın son altmış yılını değerlendirerek Adenauer dönemindeki dış politikayı takdir etmiştir.¹⁶

Kaynakça:

AKARTÜRK, Ekrem Ali (2010). *Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

ALBRECHT ,Willy (Hg.) (1985). *Kurt Schumacher. Reden - Schriften - Korrespondenzen 1945-1952*, Berlin: Dietz Verlag.

ALEMANN, Ulrich von (2000). *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland*, (2. Aufl.), Opladen: Leske + Budrich Verlag.

ALLEMANN, Fritz René (1956). *Bonn ist nicht Weimar*, Köln/Berlin: Kiepenhauer & Witsch Verlag.

¹⁶ Helmut Schmidt'in yaptığı konuşmanın aslı için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=U_gRMPiODok

ALMOND, Gabriel & POWELL, A. G. Bingham (1966). *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston: Little Brown.

ALT, Franz (1979). “Schon Adenauer brauchte Strauß”, *Spiegel*, 36, ss. 36-48.

ALT, Franz (1975). *Es begann mit Adenauer. Der Weg zur Kanzlerdemokratie*, Freiburg im Breisgau: Herder Taschenbuch Verlag.

ARNİM, Hans Herbert von (2009). *Volksparteien ohne Volk. Das Versagen der Politik*, C. München: Bertelsmann Verlag.

BARİNG, Arnulf (1969). *Außenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie. Bonns Beitrag zur Europäischen Verteidigungsgemeinschaft*, München: Oldenbourg Verlag.

BENZ, Wolfgang (1990). “Kurt Schumachers Europakonzeption”, Ludolf Herbst (Hg.), *Vom Marshallplan zu EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München: Oldenbourg Verlag.

BESSON, Waldemar (1970). *Die Außenpolitik der Bundesrepublik. Erfahrungen und Maßstäbe*, München: Piper Verlag.

BEYME, Klaus von (2010). *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, (11. Aufl.), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

BEYME, Klaus von (2000). *Parteien im Wandel. Von den Volksparteien zu den professionalisierten Wählerparteien*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

BÖSCH, Frank (2002). *Macht und Machtverlust. Die Geschichte der CDU*, München: DVA Verlag.

BRACHER, Karl Dietrich (1974). “Die Kanzlerdemokratie”, Richard Löwenthal, Hans- Peter Schwarz (Hg.), *Die zweite Republik. 25 Jahre Bundesrepublik Deutschland-Eine Bilanz*, (ss. 179-201), Stuttgart: Busse-Seewald Verlag.

BREDOW, Wilfried von (2008). *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Eine Einführung*, (2. Aufl.), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

BUCHHAAS, Dorothee (1974). *Die Volkspartei: Programmatische Entwicklung der CDU 1950-1973*, Düsseldorf: Droste Verlag.

BURCKHARDT, Carl Jacob (1986). *Briefe 1908-1974*, Frankfurt am Main: Fischer Verlag.

CARY, Noel D. (1996). *The Path to Christian Democracy. German Catholics and the Party System from Windthorst to Adenauer*, Cambridge: Harvard University Press.

CONZE, Werner (1967). Erich Kosthorst, Elfriede Nebgen (Hg.), *Jakob Kaiser. Politiker zwischen Ost und West 1945-1949*, Stuttgart: Kohlhammer Verlag.

CREUZBERGER, Stefan (2009). *Westintegration und Neue Ostpolitik. Die Außenpolitik der Bonner Republik*, Berlin: Bebra Verlag.

DIEHL, Günter (1994). *Zwischen Politik und Presse- Bonner Erinnerungen 1949-1969*, Frankfurt am Main: Societätsverlag.

DITTBERNER, Jürgen (1980). "Zur Entwicklung des Parteiensystems zwischen 1949 und 1961", Dietrich Staritz (Hg.), *Das Parteiensystem der Bundesrepublik*, (ss. 129-159), Opladen: Leske + Budrich Verlag.

DOERING-MANTEUFFEL, Anselm (1983). *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Außenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

EASTON, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*, New York: Wiley.

EDINGER, Lewis J. (1967). *Kurt Schumacher, Persönlichkeit und politisches Verhalten*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

ELM, Ludwig (2007). *Der deutsche Konservatismus nach Auschwitz: von Adenauer und Strauß zu Stoiber und Merkel*, Köln: PapyRossa- Verlag.

FRÖHLICH, Stefan (2001). *Auf den Kanzler kommt es an: Helmut Kohl und die deutsche Außenpolitik. Persönliches Regiment und Regierungshandeln vom Amtsantritt bis zur Wiedervereinigung*, Paderborn: Schöningh Verlag.

GERMANS POLL TO-MORROW. Elections in the British Zone, The Times, 14.09.1946, 3.

GERSDORFF, Gero von (1994). *Adenauers Außenpolitik gegenüber den Siegermächten 1954. Westdeutsche Bewaffnung und internationale Politik*, München: Oldenbourg Verlag.

GÖRTEMAKER, Manfred (2008). "Kanzlerdemokratie", Hans- Peter Schwarz (Hg.), *Die Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz nach 60 Jahren*, (ss. 229-253), Köln: Böhlau Verlag.

GÖRTEMAKER, Manfred (2002). *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, München: C.H. Beck Verlag.

HACKE, Christian (2003). *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*, (2. Aufl.), Berlin: Ullstein Verlag.

HARTMANN, Jürgen (2007). *Persönlichkeit und Politik*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

HAUNGS, Peter (1989). “Kanzlerprinzip und Regierungstechnik im Vergleich: Adenauers Nachfolger”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 39, (ss. 28-39).

HECKER, Hans (2000). “Intellektuelle und Sozialdemokratie. Einleitung”, Ulrich von Alemann (Hg.), *Intellektuelle und Sozialdemokratie*, (ss. 11-19), Opladen: Leske + Budrich Verlag.

HEIDENHEIMER, Arnold J. (1960). *Adenauer and the CDU. The rise of the leader and the integration of the party*, Den Haag: Springer Verlag.

http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Geschichte/Aussenminister_node.html (ET. 06.08.2018)

http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/Geschichte/Uebersicht_node.html (ET. 18.08.2018)

https://www.filmothek.bundesarchiv.de/video/586065?set_lang=de (ET. 19.08.2018)

https://www.youtube.com/watch?v=U_gRMPiODok (ET. 21.08.2018)

JÄGER, Wolfgang (1988). “Von der Kanzlerdemokratie zur Koordinationsdemokratie”, *Zeitschrift für Politik*, 35, ss. 15-32.

JUNGNICKEL, Rudolf (1994). *Kabale am Rhein. Der Kanzler und sein Monsignore*, Weimar: Wartburg Verlag.

KAACK, Heino (1971). *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

KNOLL, Thomas (2010). “Das Bundeskanzleramt- Funktionen und Organisation”, Klemens H. Schrenk, Markus Soldner (Hg.), *Analyse demokratischer Regierungssysteme*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

KORTE, Karl-Rudolf (2002). “Die Regierungserklärung: Visitenkarte und Führungsinstrument der Kanzler”, Karl Rudolf Korte (Hg.), *Das Wort hat der Herr Bundeskanzler. Eine Analyse der Großen Regierungserklärungen von Adenauer bis Schröder*, (ss. 11-31), Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

KÖHLER, Henning (1994). *Adenauer. Eine politische Biographie*, Berlin: Propyläen Verlag.

KRÜGER, Horst (1972). “Der Staat und die Intellektuellen: Autobiographie eines Verhältnisses”, *Frankfurter Hefte*, 7, 488-495.

KUPPER, Jost (1985). Adenauer’ın günde en az 16 saat çalıştığını ifade etmektedir. Bkz. Jost Kupper, *Die Kanzlerdemokratie. Voraussetzungen, Strukturen und Änderungen des Regierungsstils in der Ara Adenauer*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main.

LANGGUTH, Gerd (2001). *Das Innenleben der Macht*, Berlin: Ullstein Verlag.

LEHMANN, Hans (1996). *Deutschland-Chronik 1945 bis 1995*, Bonn: bpb Verlag.

LUHMANN, Niklas (1984). *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

MAIER, Hans (2007). “Die Union -eine Nova am Parteienhimmel”, Hans Zehetmair (Hg.), *Politik aus christlicher Verantwortung*, (ss. 73-81), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

MAYER, Tilman (2009). “Von der Mitte her denken. Das bürgerliche Lager und das Potential der Volksparteien”, Volker Kronenberg, Tilman Mayer (Hg.), *Volksparteien: Erfolgsmodell für die Zukunft? Konzepte, Konkurrenzen und Konstellationen*, (ss. 12-26), Freiburg im Breisgau: Herder Verlag.

MAYER, Tilman (1997). *Jakob Kaiser. Gewerkschafter und Patriot. Eine Werkauswahl*, Köln: Bund-Verlag.

MEIER, Thomas (2002). “Konrad Adenauer: Integration”, Karl Rudolf Korte (Hg.), *Das Wort hat der Herr Bundeskanzler. Eine Analyse der Großen Regierungserklärungen von Adenauer bis Schröder*, (ss. 85-116), Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

MERSEBURGER, Peter (1996). *Der schwierige Deutsche. Kurt Schumacher*, (3. Aufl.), Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

MERSEBURGER, Peter (1996). *Der schwierige Deutsche: Kurt Schumacher. Eine Biographie*, (3. Aufl.), Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

MORGAN, Roger (1975). *Washington und Bonn. Deutsch-amerikanische Beziehungen seit dem Zweiten Weltkrieg*, München: Piper Verlag.

MORSEY, Rudolf (1986). *Konrad Adenauer und die Gründung der Bundesrepublik Deutschland (Rhörendorfer Rhöndorfer Gespräche III)*, (2. Aufl.), Bonn: Bouvier Verlag.

MORSEY, Rudolf (1991). *Die Deutschlandpolitik Adenauers. Alte Thesen neue Fakten*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

MÜLLER, Kay & WALTER, Franz (2004). *Graue Eminenzen der Macht. Küchenkabinette in der deutschen Kanzlerdemokratie. Von Adenauer bis Schröder*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

MÜNKLER, Herfried (2000). “Wirtschaftswunder oder antifaschistischer Widerstand- politische Gründungsmythen der Bundesrepublik und der DDR, Hartmut Esser (Hg.) *Der Wandel nach der Wende. Gesellschaft, Wirtschaft, Politik in Ostdeutschland*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

NEUMANN, Bernhard Josef (2010). *Däh, jetzt ham mer den Kriech. Wie es dazu kam, was daraus folgte, Band 2*, Nordstedt: Demand Verlag.

NİCLAUB, Karl-Heinz (2004). *Kanzlerdemokratie. Regierungsführung von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*, Paderborn: Schöningh Verlag.

NOELLE-NEUMANN & Elisabeth, KÖCHER, Renate (1998). *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1993-1997*, München: De Gruyter Saur Verlag.

OBERNDÖRFER, Dieter (1976). “John Foster Dulles und Konrad Adenauer”, Blumenwitz, Dieter, Gotto, Klaus (Hg.), *Konrad Adenauer und seine Zeit. Politik und Persönlichkeit des ersten Bundeskanzlers*, (ss. 229-248), Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt.

OELTZEN, Anne-Kathrin & FORKMANN, Daniela (2006). “Charismatiker, Kärner und Hedonisten: Die Parteivorsitzenden der SPD”, Daniela Forkmann, Michael Schlieben (Hg.), *Die Parteivorsitzenden der Bundesrepublik Deutschland 1949-2005*, (ss. 64-117), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

OLZOG, Günter & Liese, Hans J. (1992). *Die politischen Parteien in Deutschland. Geschichte, Programmatik, Organisation, Personen, Finanzierung*, (21. Aflg.), München: Günter Olzog Verlag.

OSTERHELD, Horst (1996). *Konrad Adenauer- Ein Charakterbild*, Stuttgart: Bonn Aktuell Verlag.

PALMER, Hartmut (2006). “Im Anfang war Adenauer. Wie der Gründungskanzler der Bundesrepublik das Land prägte”, Georg Bönisch, Klaus Wiegrefe (Hg.), *Die 50er Jahre. Vom Trümmerland zum Wirtschaftswunder*, (ss. 108-121), München: Deutsche Verlags-Antstalt.

RATHGEB, Eberhard (2005). *Die engagierte Nation. Deutsche Debatten 1945-2005*, München: Carl Hanser Verlag.

RECKER, Marie-Luise (2010). *Konrad Adenauer. Leben und Politik*, München: C.H.Beck Verlag.

RITTER, Waldemar (1964). *Kurt Schumacher: Eine Untersuchung seiner politischen Konzeption und seiner Gesellschafts- und Staatsauffassung*, Berlin: Dietz Verlag.

ROSUMEK, Lars (2007). *Die Kanzler und die Medien*, Campus Verlag, Frankfurt am Main.

RUDZIO, Wolfgang (2003). *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, (6. Aufl.), Wiesbaden: Springer Fachmedien.

SCHINDLER, Peter (1999). *Datenhandbuch Datenhandbuch zur Geschichte des Deutschen Bundestages 1949 bis 1999: Gesamtausgabe c. II*, Baden-Baden: Nomos Verlag.

SCHMID, Günther (1979). *Entscheidung in Bonn. Die Entstehung der Ost-und Deutschlandpolitik 1969/1970*, Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.

SCHUKRAFT, Corina (2010). “Die Anfänge deutscher Europapolitik in den 50er und 60er Jahren: Weichenstellungen unter Konrad Adenauer und Bewahrung des Status quo unter seinen Nachfolgern Ludwig Erhard und Kurt Georg Kiesinger”, Gisela Müller-Brandeck-Bocquet (Hg.), *Deutsche Europapolitik. Von Adenauer bis Merkel*, (ss. 9-63), (2. Aufl.), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

SCHWARZ, Hans- Peter (2002). “Adenauer”, Winfried Becker, Günter Buchstab, Anselm Doering-Manteuffel, Hans-Otto Kleinmann, Rudolf Morsey (Hg.), *Lexikon der Christlichen Demokratie in Deutschland*, Paderborn: Schöningh Verlag.

SCHWARZ, Hans- Peter (1986). *Adenauer, Bd. 1: Der Aufstieg 1876-1952*, Stuttgart: DVA Verlag.

SCHWARZ, Hans- Peter (2004). *Anmerkungen zu Adenauer*, München: Deutsche Verlags- Anstalt.

SCHWARZ, Hans- Peter (1980). *Vom Reich zur Bundesrepublik. Deutschland im Widerstreit der außenpolitischen Konzeptionen in den Jahren der Besatzungsherrschaft 1945-1949*, (2. Aufl.), Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.

SEİLS, Christoph (2010). *Parteien Dämmerung oder was kommt nach den Volksparteien*, Berlin: wjs Verlag.

SMOLTCZYK, Alexander (2006). “So einer fehlt uns heute. Der Kult um Adenauer in dessen einstigem Wohnort Rhöndorf”, Bönisch, Georg und Klaus Wiegrefe (Hg.), *Die 50er Jahre. Vom Trümmerland zum Wirtschaftswunder*, (ss. 121-125), München: Deutsche Verlags- Antstalt.

STERNBURG, Wilhelm von (2001). *Adenauer- Eine deutsche Legende*, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.

STRAUß, Franz Josef (1989). *Die Erinnerungen*, Berlin: Siedler Verlag.

STROBEL, Robert (1965). *Adenauer und der Weg Deutschlands*, Frankfurt a. Main: C. J. Bucher Verlag.

SZANDAR, Alexander (2006). “Von der schnellen Truppe. Die Gründung der Bundeswehr”, Georg Bönisch, Klaus Wiegrefe (Hg.), *Die 50er Jahre. Vom Trümmerland zum Wirtschaftswunder*, (ss. 218-223), München: Deutsche Verlags- Antstalt.

THUNERT, Martin (2004). “Politikberatung in der Bundesrepublik Deutschland: Entwicklungslinien, Leistungsfähigkeit und Legitimation”, André Kaiser, Thomas Zittel (Hg.), *Demokratiethorie und Demokratieentwicklung. Festschrift für Peter Graf Kielmansegg*, (ss. 391-423), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

WALTER, Franz (2010). “Sammlung und Spaltung des bürgerlichen Lagers. Die Erosion und politische Ausdifferenzierung bürgerlicher Politik begann schon unter

Adenauer”, David Gehne, Tim Spier (Hg.), *Krise oder Wandel der Parteiendemokratie? Festschrift für Ulrich Alemann*, (ss. 150-160), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

WALTER, Franz (2007). “Zerbröselnde Erfolgsgeschichte. Eine parteihistorische Einleitung”, Michael Schlieben (Hg.), *Politische Führung in der Opposition. Die CDU nach dem Machtverlust 1998*, (ss. 9-36), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

WESEMANN, Fried (1952). *Kurt Schumacher: Ein Leben für Deutschland*, Frankfurt am Main: Herkul Verlags-Anstalt.

WHIGTON, Charles (1963). *Adenauer. Democratic Dictator. A critical reappraisal*, London: Frederick Muller Limited.

WIRSCHING, Andreas (2006). *Abschied vom Provisorium. Geschichte der Bundesrepublik Deutschland 1982-1990*, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

WIRSCHING, Andreas (2005). *Deutsche Geschichte im 20. Jahrhundert*, (2. Aufl.), München: C. H. Beck.